

24. Chyrko B. Natsionalni menshyny v Ukraini (20 – 30-ti roky XX stolittia) / B. Chyrko. – K., 1995.
 25. Movchan O. Ukrainski profspilky i radianska derzhava v 20-ti roky / O. Movchan. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. – 278 s.
 26. Movchan O. Ukrainski profspilky v kompartiino-radianskii systemi vlady (20-ti rr.) / O. Movchan. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2004 – 420 s.

Витенко З.Р.

Международная деятельность украинских профсоюзов в современной историографии.

Статья посвящена изучению современной украинской историографии деятельности проф. союзов в Украине период 20 – 30-х гг. XX ст. Сделан анализ теоретических подходов, направленности исследований и основных тенденций в историографии проблемы.

Ключевые слова: историография, общественные организации, политическая система, система общественных объединений, тоталитаризм.

Vitenko Z.R.

International activity of Ukrainian trade unions in modern historiography.

This article is devoted to studying of modern Ukrainian historiography the history activity public and public political organizations of Ukraine in the end of 20 – 30 years of the XX-th century. The author analyzed the theoretical approaches, course of the investigation and general tendencies in the historiography of the problem.

Key words: historiography, public organizations, political system, system of the public organizations, totalitarianism.

УДК 94 (477):612.391:39 «1932/1933»

М.П. Жолоб

ТЕРОР ГОЛОДОМ: ЕТНОСПІЛЬНОТИ УКРАЇНИ У 1932-1933 РОКИ

Досліджено репресії більшовицького режиму щодо етноспільнот України у 1932-1933 роки. Виявлено, що до селян національних районів УСРР, які відмовлялись здавати хліб та формувати колективні господарства, радянська влада застосовувала засоби фізичного тиску, відбирала землю, виселяла, притягували до кримінальної відповідальності та позбавляла можливості харчуватися.

Ключові слова: голодомор, колективізація, більшовики, національні меншини, Україна.

Результатом політики колективізації серед селянства Радянського Союзу, в тому числі й примусових хлібозаготівель 30-х років ХХ ст., став голодомор на більшій території українських земель. Репресії, тиск і терор стали головним засобом збирання продовольчого податку. Як зазначають провідні дослідники історії національних меншин України міжвоєнного періоду – В. Марочко [1] та Б. Чирко [2], голод за своїм призначенням і трагічними наслідками мав національні виміри, що позначилися на всьому населенні України, включаючи й етнічні групи.

Мета статті: дослідити більшовицький терор голодом проти національних меншин України упродовж 1932-1933 років.

З огляду на такі неприпустимі наслідки спочатку варто розглянути характер та специфіку проведення політики колективізації, яка й стала однією з причин голодомору 1930-х рр., в українських селах та місцях розселення етнічних груп. Так, у 20-х рр. ХХ ст. на території болгарського с. Тернівка Миколаївського округу виникло декілька колективних господарств, а до тих, хто не бажав вступати в колгоспи застосовувалися репресивні заходи. Така доля чекала на Г. Ганчо, Д. Дмитрієва, Ф. Сербіна, П. Скарлата, Г. Христо та інших селян. Місцева влада примусово розкуркурила та виселила О. Брятко, Д. Бузніка, І. Волчо, О. Деордієва, Я. Коча, М. Черно та інших. У них конфісковували житлові і господарські споруди, продовольчі і кормові запаси, насіння, домашнє майно, готівку. Селян, що протестували проти укрупнення господарств та державної хлібозаготівлі, звинувачували в антирадянській агітації та пропаганді і засуджували за статтею 54-10 КК УСРР до

виселення в північні регіони держави. За такими звинуваченнями відправили до міста Котлас (Архангельська область) мешканця с. Кантакузівка Вознесенського району Миколаївського округу Г. Семчова, що народився в м. Дряново (Болгарія) [3, с. 231].

Виступи селян проти колективізації привернули увагу вищої партійної та адміністративної еліти в Українській республіці. В. Балицький, керівник ДПУ, став автором доповідної записки 3 березня 1930 р., у якій зазначалося: «Причиною заворушень є: найгрубіші викривлення класової лінії, адміністративний та грубий тиск на селянство при проведенні колективізації та зборі засівматеріалу. Це в умовах Шепетівської округи, як прикордонної, що має національні польські райони, при засміченості округи антирадянським та контрреволюційним елементом, надзвичайною темнотою селянства, серед якого недостатньо була проведена політична робота, – вимагало прийняття в основному 2-х заходів щодо ліквідації заворушень: 1-е – більш обережного розвороту колективізації в окрузі, а деінде в селах і ліквідації дутих, нав'язаних селянству колгоспів, та 2-е – завдання удару по контрреволюційним, куркульським групам села». Незважаючи на таке помірковане та лояльне ставлення В. Балицького до проблем селянства, спричинених утворенням колгоспів, згодом було нанесено удар як по національним районам, так і по всьому населенню, ним став голодомор в 1932 – 1933 рр.

За даними інформаційної групи Укрколгоспцентру в Україні (за станом на грудень 1931 р.) тільки в місцях компактного проживання етнічних груп колгоспи об'єднували 171 455 господарств: 898 російських колгоспів (78 450 господарств); 629 німецьких (40 215); 325 єврейських (19 338); 225 польських (10 145); 107 молдавських (10033); 81 болгарський (7 523); 38 грецьких (4 375); 15 чеських (1 212); 2 циганських (48); 1 вірменський (35) та 1 шведський (85). Долаючи протидію значної частини селянства, тискта репресії робили свою справу – кількість соціалістичних колективних господарств зростала неймовірно швидкими темпами. До листопада 1929 р. у межах 54 польських сільрад Волинської округи було «розкуркулено» 1228 господарств, включаючи 520 у польському Мархлевському районі. А за даними оргсектору Наркомату землеробства УСРР ступінь колективізації у національних районах була дещо вищою, ніж у середньому по республіці. Якщо в цілому по Україні за станом на 20 березня 1931 р. було колективізовано 58,8 % орної землі, то в національних районах – 68,3 %. Через два місяці (за станом на 10 травня 1931 р.) середній рівень колективізації у національних районах досяг 71,7 % господарств та 77,9 % орної землі. У єврейських районах відповідно 95,0 % та 94,6 %, у болгарських – 78,5% та 77,7%, у німецьких – 71,7 % та 77,9 %. Певним контрастом був Пулинський німецький район, стан колективізації в якому дорівнював 27,6 % по господарствах та 50,9 % по орній землі. Як бачимо, найбільш високий рівень колективізації був у єврейських, болгарських, німецьких та грецьких національних районах.

Такий стан колективізації серед етнічних меншин радянської України влада вважала незадовільним та пояснювала причинами політичного характеру, недоліками організаційної роботи: недостатнім тиском на куркулів, низькою активністю працівників сільських рад тощо. За даними оргсектора Наркомату землеробства «Про колгоспний рух у національних районах України» від 5 квітня 1931 р. зазначалося: «Недостатне також застосування методів індивідуальної проробки більш відсталих індивідуальних бідняків, середняків та жінок у справу втягування їх у колективи. Надзвичайно незадовільна також робота по колективізації та підготовці до весняної сівби по лінії КНС, профорганізацій та кооперації... Сільради, за винятком поодиноких (наприклад, Новий Завод), працюють слабо, не стали ще штабами соцперебудови села та не зуміли стати на чолі колгоспних та бідняцько-середняцьких мас у справі боротьби за колективізацію й своєчасну та найкращу підготовку до весняної сівби» [4, с. 126]. Подібними причинами пояснювала влада і досить низький

рівень колективізації у німецькому Пулинському районі, який, до речі, за темпами усупільнення господарств можна було порівняти з Мархлевським польським районом. Адже Мархлевський та Пулинський були єдиними національними районами, що знаходилися в Київській області, тобто в західній прикордонній смузі України, і мали подібні природно-економічні умови для розвитку сільського господарства. Тому справжніми причинами низького рівня колективізації в них були не стільки недоліки організаційної роботи місцевих органів влади та підступність «класового ворога», скільки рішуча протидія селянства, викликана традиційними для цієї місцевості формами господарювання: переважання хуторської системи, складність проведення землеустрою, черезсмузжя земельних угідь тощо.

Прорахунки в проведенні хлібозаготівлі по національних районах призводили до нестачі хліба та посівного матеріалу. Вину влада покладала на недостатню ефективність національної політики партії, на неправильну розстановку керівних працівників. Тому в районах мали випадки національного антагонізму і шовінізму. Саме за наказами таких керівників-саботажників вилучався посівматеріал [5, арк. 14 – 16].

Ілюструє проведення хлібозаготівлі в місцях проживання етнічних груп лист, надісланий з Новокраснівської німецької національної сільської ради, мешканкою с. Калинівка О. Велемт, членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. У листі, що був адресований до ВУЦВК в лютому 1932 р., читаємо: «Повідомляю Вас про роботу хлібозаготівлі у Новокраснівській сільрад і, план по сільраді виконаний на 93,2 %, всі продукти, весь фураж, всі фонди, які тільки можна назвати зерном, вивезли геть, тільки одне насіння по п'ять пудів на га залишили. Для коней ми маємо силос, але для людей, я не можу собі уявити, де взяти хліба, організували кухню, мобілізуємо від членів всі продукти, але хліба немає, а хлібозаготівлю не виконали». «... Душили їх (селян) по горлу. Побили їм морди, таскали жінок у льох посадили їх, роздягнувши, у холодне приміщення, і такими методами вони цілу ніч мучили людей, так що тієї ночі четверо колгоспників-середняків покинули все й утікли. Та ніч схожа на часи махновщини ... Коли я сказала, що ці методи не вірні, представники (влади) мене назвали підкуркульниця та зривник хлібозаготівлі ...» [6, с. 125]. Варто додати, що О. Велемт разом з іншими активістами села, які відмовилися затрати у селян останній хліб, правління колгоспу змістило з посади і виключило з рядів КП(б)У.

Отож винними у опорі сталінському плану колективізації, падінні врожайності влада робила куркульські елементи і шкідників, яких шукали передусім серед представників етнічних груп. Показовою в цьому відношенні може слугувати стаття в газеті «Серп» під рубрикою «Боротьба проти куркулів та їх агентів» за підписом «Більшовик». У ній говорилося, що в селі Нова Радогоща в 1927 р. була утворена польська сільрада та відкрита національна школа, але в апараті сільради замаскувалися куркулі на чолі з О. Ясінським, А. Могильницьким і С. Славінським, які «збивали» бідняків з дороги до колгоспу та соціалізму. Вони вступали в колгосп аби підірвати його зсередини, доводили збільшений план здачі хліба біднякам і середнякам, а своїм збіжжям спекулювали на ринку. Автор статті звинувачував районне керівництво у класовій сліпоті та закликав негайно віддати до суду Ясінського та його спільників [7, с. 1]. Про перші ознаки біди, що насувалась, повідомляла польська газета «Голос молоді». Під заголовком «Саботажників заготівлі насіння, ворогів народу під суд!» повідомлялось, що в с. Крачки Проскурівського району не заготовлено насіння ні для артілі, ні для одноосібників. План по колгоспу виконано лише на 74%. Уся вина звалювалась на «саботажників і шкідників» І. Торчинського та М. Білінського, яких, були впевнені газетярі, слід віддати під суд» [8, с. 1]. Як бачимо, становище в селах погіршувалось, а влада всю вину покладала на «саботажників», закриваючи очі на реальні проблеми нестачі продовольства. У доповідній записці Вінницького обкому КП(б)У про продовольчий стан у містечках від 16 березня

1933 р., надісланій до ЦК КП(б)У, зазначалося, що частина мешканців Бердичева, Вінниці, Проскурова, Немирова, Чуднова (саме тут переважали поляки) «виснажені від недоїдання», «є випадки смерті від голоду». У Проскурові «зафіксовано 22 випадки опухання, а деякі робітничі родини годуються сурогатами, картопляним лушпинням. У Немирові за останні 2 місяці відмічено 7 смертних випадків від недоїдання та 20 голодуючих родин [9, с. 449 – 450].

Матеріали архівів, опубліковані документи, свідчення очевидців окреслюють жахливі картини голодомору 1932 – 1933 рр.: страждання та загибель мільйонів людей, спустошені українські, російські, німецькі, польські, єврейські села, канібалізм. Про нереальність планів по заготівлі хліба свідчить хоча б становище німецьких колоністів, про яке стало відомо із заяви делегатів пленуму Карл-Лібкнехтівського німецького національного району (серпень 1931 р.). Так, голова артілі «Пролетарій Ватерлоо» заявив: «Вся пшениця, крім засівматеріалу, вивезена під хлібозаготівлю до одного фунту, все ж план далеко не виконаний, і нема ніякої можливості виконати, так як цифри його перевищують фактичний врожай» [10, с. 79].

Проте в ці трагічні роки далеко не всі представники місцевої влади йшли на безоглядне виконання нелюдських планів хлібозаготівель. Чимало керівників органів районного та обласного управління в умовах тоталітарного режиму, ризикуючи не тільки своїм благополуччям, а, можливо, й життям, робили все, аби врятувати людей від голодної смерті. Подібна позиція розглядалася організаторами хлібозаготівель як загроза виконання планів заготівлі зерна. Докори на адресу тих, хто ще «по-більшовицьки» не взявся за виконання хлібозаготівель, пролунали на пленумі виконкому Карл-Лібкнехтівського німецького національного району: «Виконання плану хлібозаготівель залежало від того, як на місцях зуміли організувати роботу, наприклад, по Гальбштадтській сільраді взялися по-більшовицькому за роботу, і тому план по промкультурах у колгоспах виконаний. Інакше в Карлсруєвській сільраді. В цій сільраді робітники, які працюють по, хлібозаготівлях, самі шепотять, що плани нереальні, і це відбивається на їхньому виконанні. У Вормській сільраді один колгосп роздав своїм членам по 18 пуд(ів) пшениці, і сільрада на це не реагувала, але коли приїхали робітники з району, ця помилка виправлена».

Про нужденне становище німецьких колоністів свідчить лист адресований посольству Німеччини в Москві від 12 грудня 1933 р. В ньому повідомляється, що в період з 29 червня по 12 грудня 1933 р. консульство зареєструвало 17 500 німецьких сімей, які потребували допомоги. Складались списки для організації «Брати в нужді». «Більшість осіб, клопотавших про допомогу, страждають від серйозних труднощів з харчуванням ... Поганий урожай, політика партії зі збору податків обумовлювали погіршення ситуації». В с. Щербинівка Донецької області І. Д. Мінх виступав проти хлібозаготівельної кампанії серед німців-колоністів: «Накладені на нас податки виконувати не треба, бо якщо виконаєш, то все одно на тебе накладуть повторно ...». Схожі думки висловлював і маріуполець, німець Готліб Веккер: «Радянська влада дає непосильні для селян норми здачі хліба державі. Завдання по здачі хліба селяни не виконували, за що розпродували їх господарства. Деякі німці страшно голодують». На підтвердження непростого становища німецької етнічної групи варто навести один із листів, що був адресований республіканській газеті «Дас Ное Дорф» в серпні 1933 р. Доведений до відчаю селянин, німець за національністю, писав: «Я, Завадський, протестую проти брехні, що пише «Німецька Центральна Газета. Невірно, що у нас є надлишок чого їсти. У нас в СРСР найбільший у світі голод та злидні. В нашому селі раніше було 103 родини, а зараз залишилось тільки 18: інші загинули, причому різали та їли дітей. Я сам задушив та з'їв свою трьохрічну доньку. Після цього у мене немає більше бажання жити. Все це приніс з собою радянський лад – за це ми можемо йому дякувати. Раніше я служив у відомого куркуля Карла Брандта і отримував харчі кращі,

ніж інженери, до того ж гроші, квартиру та одяг. Зараз же змушений подихати з голоду. В нашому селі ще не почали косити, все ще знаходиться на ріллі. Іноді приїжджають з міста люди, працюють цілий день та знову від'їздять. З нашими людьми немає чого думати працювати, так як вони всі розпухли від голоду та хвороб. Довше не можна витримати цього, це повинно змінитися. Геть Радянський Уряд. Хай скоріше почнеться війна і ми тоді покажемо, що то значить знущатися з людей. Вам чортам ми покажемо. Такий же лист я написав до Німеччини. Нехай робітники його прочитають і тоді у них пройде бажання робити революцію, так як це ми дурні зробили. Я нічого не боюся і даю свою адресу. Поштовий відділ Івангород. Хортицького району, село Морозово. Йоган Завадський. Дайте відповідь на це «Німецькій Центральній Газеті» [11, с. 135 – 136]. Переклад цього листа був надісланий до ЦК КП(б)У. Хоча ніяких спростувань фактів голодної смерті у селі Морозово влада навести не могла, проте в матеріалах Культпропвідділу ЦК, який розглядав цю «справу», лист Йогана Завадського було охарактеризовано як «контрреволюційний за своєю суттю та формою», а його автор отримав ярлик «підкуркульника».

В скрутному становищі опинилось єврейське населення України. У постанові виконкому Новозлатопільського єврейського національного району «Про заходи посилення хлібозаготівель по району» від 23 листопада 1932 р. писалося: «Стосовно колгоспу «Форойс» застосувати таке: а) відібрати всі наявні натуральні фонди за винятком насінневого фонду на виконання плану заготівель; б) попередити колгосп «Форойс», що якщо у найближчі дні не буде зроблено рішучий поворот у виконанні плану хлібозаготівель, РВКом буде поставлено перед Обласним Виконкомом питання про перерахування з насінневого фонду на виконання хлібозаготівель; в) голову цього колгоспу за саботаж хлібозаготівель віддати під суд; г) запропонувати Ворошиловградській сільраді в одноденний термін подати список індивідуальних господарств, які саботують виконання плану хлібозаготівель, для накладення натуральних та грошових штрафів та ін. заходів адміністративного та судового впливу.

Здійснення цих заходів необхідно ув'язати з широким розгортанням масової політико-виховної роботи серед колгоспників, скерованої на організаційно-господарське укріплення колгоспів».

Варто навести деякі документальні свідчення трагедії голоду серед єврейського народу. «У Сталіндорфськокому районі стан колгоспників по Ворошиловградській (єврейській, національній) сільраді відчайдушний, люди покинули просити допомоги, лежать в холодних, неоплтованих домівках та чекають смерті, – зазначалося у зведенні інформаційного сектора оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У від 1 квітня 1933 р. – по сільраді відзначено 14 випадків смерті від голоду. В цій же сільраді у колгоспника Бравермана (він сидить за крадіжку колгоспного хліба, дружина невідомо де) в хаті лежить 4 дітей від 5 до 10 років, не рухаються, опухлі, з відкритими ранами, що говорять про те, що вони розкладаються живцем».

У доповідній записці Вінницького обласного партійного комітету «Продовольчий стан у містах та містечках від 18 березня 1933 р., надісланий до ЦК КП(б)У, повідомлялося, що частина мешканців Бердичева, Вінниці, Проскурова, Немирова, Чуднова (саме там була зосереджена єврейська етнічна група) та інших населених пунктів виснажені від недоїдання, є випадки смерті від голоду: «Проскурів – зафіксовано 22 випадки опухання, а також випадки, коли окремі робочі родини годуються сурогатами, картопельним лушпинням і т. ін.

У Немирові – за останні два місяці відмічено 7 смертних випадків від недоїдання та 20 голодуючих родин.

У Чуднові – у єврейській школі мали місце два випадки смертності дітей на почві недоїдання ...» .

13 березня 1933 р. Політбюро ЦК КП(б)У приймає вкрай красномовну постанову «Про с[ело] Старошведське», в якій зазначалося: «а) запропонувати Одеському обкому негайно здійснити заходи щодо повної ліквідації випадків голодування у с. Старошведському; б) доручити тов. Балицькому здійснити заходи щодо запобігання проникнення відомостей про випадки голодування у с. Старошведському за кордон» [2, с. 136].

Надзвичайно тяжкий стан склався селах України, де проживало російське населення. З довідки Державного політичного управління УСРР «Про продовольчі труднощі та вражені голодуванням райони України» від 12 березня 1933 р. дізнаємося: «Дніпропетровська область ... В Теплянському районі, в Червоножовтневій та Чернігівській (російських національних) сільрадах голодує 291 родина колгоспників із загальною кількістю 1 тис. 335 чол.» [11, с. 134].

Бюрократично-більшовицький апарат намагався робити вигляд, що голодомор – вигаданий факт, адже його визнання нашкодило б міжнародному іміджу країни, що будувала «світле майбутнє». За офіційною версією, це був не голод, а його симуляція куркульським елементом [12, арк. 22]. Навіть сам термін було заборонено вживати в документах державних органів, в засобах масової інформації. Так, мешканку с. Тернівки на Миколаївщині Галину Стоєву, що мала болгарське коріння, засудили до ув'язнення в концтаборі лише за «розповсюдження чуток про голод» [3, с. 232]. Також вкрай негативно влада ставилась до фактів іноземного втручання на охоплені голодом землі. Проте саме закордонні джерела дають об'єктивну інформацію про ці події. В 1932 р. японський консул Б. Танака був під враженням після подорожі УСРР писав: «Українські селяни порівняно із селянами інших радянських республік справляють жалюгідне враження своїм обідраним одягом, худорлявістю й проханням милостині. Навіть на великих станціях українські селяни, їх жінки та діти просять хліба». Коли ж світова громадськість була готова надати допомогу голодуючим, радянські власті розцінили це як втручання у внутрішні справи й антирадянську пропаганду. Спробою приховати від світу масштаби голоду був лист П. Постишева та П. Любченка до Й. Сталіна, в якому пропонувалося шляхом втручання наркомату закордонних справ заборонити в'їзд представників зарубіжних консульств у села для роздачі допомоги, а тих, хто в'їхав після попередження, заарештовувати за «контрреволюційну роботу».

Водночас партійно-державні очільники, всіляко приховуючи та замовчуючи голод, у своїй пропагандистській діяльності всю провину за «продовольчі труднощі» зваловали на куркулів і контрреволюціонерів. Так, газета «Серп» в інформації про зрив планів поставки м'яса в Житомирському районі твердила, що в селах Андріївка, Левків, Піски, Станичівка та інших кварталний план виконано лише на 4 – 8%, а Богунська сільрада не здала жодного фунта м'яса. Серед причин такого стану справ газета називала опортуністичне самозаспокоєння, самоплив, саботаж і диверсійну діяльність ворогів [7, с. 1]. Газета «Голос молоді» погіршення ситуації в селах Мархлевського району пояснювала ворожою діяльністю костьолу і ксьондзів, які вели агітацію за зрив посівної кампанії, закликали колгоспників не виходити на роботу [8, с. 3]. Між тим у доповідній записці секретаря Мархлевського райпарткому Марчевського до обкому КП(б)У 5 лютого 1933 р. йшлося, що в 10 сільрадах району на 1 листопада 1933 р. зареєстровано 54 родини кількістю 248 чол., уражених голодом, із них 6 померло, а частина, переважно діти, лежать опухлими. Очевидно, ця інформація залишилася без уваги, оскільки вже у травні той самий Марчевський повідомляв про випадок людоїдства в с. Драницькі Хатки, де 13 травня Марцилина Добровольська зарізала свого сина восьми років і разом із дочкою Юзефою з'їли його, а 19 травня вона зарізала і Юзефу. Загалом у цьому селі голодувало до 20 родин.

Подібні випадки мали місце і в Коростенському районі, про що свідчить інформаційне зведення управління міліції району від 21 червня 1933 р. щодо смерті та

фактів людоїдства на ґрунті голоду. У ньому наводився факт із с. Лісобуда, де впродовж місяця в польській родині Олени Галицької померло 5 дітей. На допиті вона та її дочка Цецилія визнали, що вони з'їли 4-х річного Домініка, коли він захворів, бо, на їх думку, він все одно помер би [11, с. 48].

Оскільки основна маса поляків проживала в сільській місцевості, що найбільше постраждала від голоду, то можна зробити певні припущення щодо масштабів жертв голодомору серед них. Сучасна джерельна база та методика розрахунків не дають змоги окреслити повну та реальну картину. І все ж, якщо прийняти навіть один із найменших розрахункових показників людських втрат України від голодомору 1932 – 1933 рр. за 5 млн. зважити, що поляки становили 1,6% серед всього населення України, то з певною мірою умовності можна припустити, що голод забрав життя не менше 80 тис. поляків. За наведеною С. Кульчицьким офіційною статистикою органів ЗАГСів у 1933 р. було зареєстровано 28,7 тис. смертей серед польського населення [10, с. 78 – 79].

Долаючи спроби сталінського режиму приховати від світової громадськості наслідки голодомору 1932 – 1933 рр., закордонні громадські організації надсилали допомогу населенню. За даними ДПУ, що слідкувало як за адресатами, так і за обсягом переказів, з Німеччини до УРСР з квітня 1933 по квітень 1934 р. було надіслано допомогу в розмірі 487 821 крб. золотом, з них: на Одеську область – 132 321 крб.; Дніпропетровськ – 203 000; Київську – 90 000; Донецьку – 60 000; до Молдавської АРСР – 2 500 139 крб. [13, с. 138]. Варто зазначити, що матеріальну допомогу з Німеччини отримували не лише німці, а й представники інших національностей, що мешкали в тих населених пунктах або районах, де проживало німецьке населення. Щодо такої німецької «підривної» діяльності В. Балицький писав: «... Гітлерівська допомога популяризувала Гітлера і зміцнювала його вплив не тільки серед німецької частини населення, але й взагалі в цих районах. Так, в колишньому Пулинському районі було 2 996 німецьких дворів, а гітлерівську допомогу отримало 3 892 двори. А це доводить, що гітлерівська допомога надсилалась не тільки німцям, але й тим особам, яких рекомендували німці-фашисти» [2, с. 141].

Отож, радянський пропагандистський апарат не обминав жодної можливості для дискредитації «капіталістичних країн ворожого оточення». Використовувався з цією метою й голодомор. Проте, зрозуміло, не цим, а почуттям людської порядності керувалися десятки тисяч простих німців, американців, англіїців, громадян інших країн, аби допомогти голодуючим. Однак звідки б не надходила допомога: від державних структур, громадських об'єднань чи приватних осіб, реакція радянської влади була однією – «антирадянська провокація».

Під загрозою репресій влада змушувала населення відмовлятися від «гітлерівської допомоги» і передавати її на користь держави до Міжнародної організації допомоги революціонерам. Про те, як проходила ця «відмова», свідчить лист начальника Політвідділу Аккаржанської машинно-тракторної станції Спартаківського німецького національного району М. Полянського до секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора від 21 квітня 1934 р. «Звертаюсь до вас з одним питанням, на мій погляд, дуже важливим, вирішити яке може тільки Центральний Комітет. Мова йде про відкрити знахабнілу фашистську вербовку сил у нашому німецькому національному районі. Коротко справа ця зводиться до такого: ще з минулого року Німецьке фашистське «Товариство допомоги голодуючим німцям СРСР» почало надсилати колгоспникам нашого району індивідуальні перекази на «Торгсін». На мій телеграфний шифрований запит тов. Каганович запропонував нам шляхом постановки масової роботи добитися відмови колгоспників від цієї допомоги та передачі цих грошей на користь ЦК МОДР. Ми так і робили: колгоспники відмовлялися від цих грошей, передаючи їх МОДРу, і в досить ввічливій, але переконливій формі повідомляли про це в Берлін» [14, с. 31].

Отож, шляхом голоду, примусу і насилля радянський репресивний апарат насаджували тоталітарну систему управління та шлях до «світлого майбутнього» – репресивно-бюрократичний соціалізм. Під час економічного планування господарського життя особливості традиційної діяльності етнічних спільнот не бралися до уваги, а й навіть цілеспрямовано ігнорувалися. У рамках формування соціалістичної господарської системи здійснювалися заходи щодо «економічного оздоровлення» та змін у соціальній структурі певних етнічних груп, залучення циганського, асирійського та єврейського населення до «соціально-корисної праці» та «соціалістичного матеріального виробництва» тощо. З цією метою здійснювалися, зокрема, широко-масштабні аграрні переселення, в тому числі і за межі України. Зазначимо, що більшість таких заходів, наприклад переселення єврейських сільськогосподарських громад до Біробіджану, провалилися. Поряд із викоріненням національної кооперації та ліквідацією національних районів провадилося інтенсивне втілення в життя «колгоспного ладу». Непосильні норми хлібозаготівлі та бузувірські методи їх реалізації, вилучення харчів, а також ужиття заходів, аби постраждали не отримували допомоги ззовні (з інших регіонів СРСР, Німеччини тощо), призвели до голодомору 1932 – 1933 рр., жертвами якого стали мільйони людей. Загальними наслідками економічної політики радянської влади стали руйнація традиційних форм господарювання, насильницька «колективізація», хлібозаготівлі, пограбування селян і, зрештою, голодомор – стали спільною трагічною долею усіх етносів українських земель.

1. *Марочко В.І.* Національні меншини в роки голодомору / Голод 1932 – 1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 527 – 532.
2. *Чирко Б.В.* Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття) / НАН України; Інститут національних відносин і політології. – К.: Асоціація «Україна», 1995. – 215 с.
3. Трагедія століття. Голодомор 1932 – 1933 років на Миколаївщині. – М.: Вид-во Миколаївського державного гуманітарного у-ту ім. П. Могили, 2003. – 336 с.
4. *Шитюк М.М.* Масові репресії проти населення Півдня України в 20 – 50-і роки ХХ століття / М. М. Шитюк. – К.: «Тетра», 2000. – 532 с.
5. ЦДАВО України. – Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1714. 528 арк.
6. *Шитюк М.М.* Сталінські репресії 20 – 50-х років ХХ століття проти єврейського населення Миколаївщини // Єврейское население на Николаевщине. – Николаев: Возможности Киммерии, 1996. – С. 35 – 39.
7. Sierp. – 1933. – 5 березня.
8. Glos mlodziezy. – 1933. – 25 лютого.
9. Голод 1932 – 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер. кол. упоряд. Р.Я. Пиріг. – К.: Політвидав України, 1990. – 605 с.
10. *Кульчицький С.В.* Трагічна статистика голоду // Голод 1932 – 1933 років на Україні. – С. 78 – 79.
11. Голодомор на Житомирщині, 1930 – 1934 роки: Документи і спогади: Зб. / Упоряд.: Р.Ю. Кондратюк, Д.Я. Самолук; Редкол.: В.М. Присяжнюк (голова) та ін. – Житомир: Вид-во об-ної газ. «Житомир. вісн.», 1993. – 83 с.
12. ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 1. Спр. 413. 75 арк.
13. *Самарцев І.Г.* Євреї в Україні на початку ХХ ст. // Український історичний журнал. – 1994. – № 4. – С. 19 – 29.
14. *Чирко Б.В.* Національні меншості на Україні у 20-х – на початку 30-х рр. (Огляд документів ЦДАЖР УРСР) // Архіви України. – 1990. – № 1. – С. 28 – 33.

References

1. *Marochko V.I.* Natsionalni menshyny v roky holodomoru / Holod 1932 – 1933 rokov v Ukraini: Prychyny ta naslidky / Redkol.: V.A. Smolii ta in. – K.: Nauk. dumka, 2003. – S. 527 – 532.
2. *Chyrko B.V.* Natsionalni menshyny v Ukraini (20 – 30 roky XX stolittia) / NAN Ukrainy; Instytut natsionalnykh vidnosyn i politolohii. – K.: Asotsiatsiia «Ukraina», 1995. – 215 s.
3. Trahediiia stolittia. Holodomor 1932 – 1933 rokov na Mykolaivshchyni. – M.: Vyd-vo Mykolaivskoho derzhavnoho humanitarnoho u-tu im. P. Mohyly, 2003. – 336 c.
4. *Shytiuk M.M.* Masovi represii proty naseleennia Pivdnia Ukrainy v 20 – 50-i roky XX stolittia / M.M. Shytiuk. – K.: «Tetra», 2000. – 532 s.
5. TsDAVO Ukrainy. – F. 1. Op. 2. Spr. 1714. 528 ark.

6. *Slytiuk M.M.* Stalinski represii 20 – 50-kh rokov XX stolittia proty evreyskoho naselennia Mykolaivshchyny // *Evreyskoe naselenie na Nikolaevshchine*. – Nikolaev: *Vozmozhnosti Kimmerii*, 1996. – S. 35 – 39.
7. Sierp. – 1933. – 5 bereznia.
8. *Glos mladziezy*. – 1933. – 25 liutoho.
9. *Holod 1932 – 1933 rokov na Ukraini: ochyma istorykiv, movoiu dokumentiv / Ker. kol. uporiad. R.Ya. Pyrih*. – K.: *Polityvdav Ukrainy*, 1990. – 605 s.
10. *Kulchytskyi S.V.* Trahichna statystyka holodu // *Holod 1932 – 1933 rokov na Ukraini*. – S. 78 – 79.
11. *Holodomor na Zhytomyrshchyni, 1930 – 1934 roky: Dokumenty i spohady: Zb. / Uporyad.: R.Yu. Kondratiuk, D.Ya. Samoliuk; Redkol.: V.M. Prysiazhniuk (holova) ta in.* – Zhytomyr: *Vyd-vo ob-noi haz. «Zhytomyr. visn.»*, 1993. – 83 s.
12. *TsDAHO Ukrainy*. – F. 1. Op. 1. Spr. 413. 75 ark.
13. *Samartsev I.H.* Evrei v Ukraini na pochatku XX st. // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. – 1994. – № 4. – S. 19 – 29.
14. *Chyrko B.V.* Natsionalni menshosti na Ukraini u 20-kh – na pochatku 30-kh rr. (Ohliad dokumentiv TsDAZhR URSR) // *Arkhivy Ukrainy*. – 1990. – № 1. – S. 28 – 33.

Жолоб М.П.

Terror голодом: национальные меньшинства Украины в 1932-1933 годы.

Исследованы репрессии большевистского режима против национальных меньшинств Украины в 1932-1933 годах. Выявлено, что к крестьянам национальных районов УССР, которые отказывались сдавать хлеб и формировать коллективные хозяйства, советская власть применяла средства физического давления, отбирала землю, выселяла, привлекала к уголовной ответственности, а также лишала возможности питаться.

Ключевые слова: голодомор, коллективизация, большевики, национальные меньшинства, Украина.

Zholob M.P.

Terror Famine: the national minorities of Ukraine in 1932-1933 years.

We investigated the repression of the Bolshevik regime against national minorities in Ukraine in 1932-1933. It was revealed that the peasants of national areas of the USSR, which refused to hand over the bread and create collective farms, the Soviet government applied the means of physical pressure, taking the land, evicted, be held criminally responsible, as well as deprived of the opportunity to eat.

Tags: famine, collectivization, the Bolsheviks, the national minorities in Ukraine.

УДК 94(477.54/62)

В.Ф. ШЕВЧЕНКО

УКРАЇНЦІ НА ЗАХИСТІ ВІТЧИЗНИ З ПЕРШИХ БИТВ ПРОТИ АГРЕСОРІВ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ

Стаття присвячена участі українства з перших битв проти нацистських та інших агресорів від самого початку Другої світової війни, йдеться про визначення характеру його боротьби проти фашизму в роки останньої.

Ключові слова: українство, вітчизна, війна, право війни, перемога, визволення, об'єднані нації.

Однією з примітних рис, важливою запорукою і невід'ємною складовою видатних досягнень антигітлерівських, всіх антифашистських сил в 2-й світовій була активна участь українства в союзі з іншими свободолюбними народами у боротьбі проти новоявлених претендентів на світове панування, його видатний незамінний вклад в цю всесвітньо історичну перемогу. Наш народ першим в Європі почав збройний супротив агресорам і продовжував його аж до повного краху фашистських режимів на земній кулі.

Характерно, що вся боротьба українців проти фашизму, в тому числі і її початок, пов'язані з іменем великого Кобзаря. Натхненні його словом і героїчним життям українці з усього світу вперше виступили проти фашистських агресорів ще в 30-х рр. XX ст. в Іспанії. Створюючи плацдарм для подальшої експансії, Німеччина та Італія в 1936–1939 рр. втрутились у події в Іспанії, яка стала жертвою німецької та